

Библиографические ссылки

1. **Беликов В. И.** Прологомены к проекту Генерального интернет-корпуса русского языка / В. И. Беликов, В. П. Селегей, С. А. Шаров // Компьютерная лингвистика и интеллектуальные технологии. – Вып. 11 (18). – Т. 1. – М. : Изд-во РГГУ, 2012. – С. 37–49.
2. **Иванов Л. Ю.** Язык Интернета : заметки лингвиста [Электронный ресурс] / Л. Ю. Иванов. – Режим доступа : <http://www.faq-www.ru/lingv.htm>.
3. **Компанцева Л. Ф.** Интернет-лингвистика: когнитивно-прагматический и лингвокультурологический подходы / Л. Ф. Компанцева. – Луганск : Знание, 2008. – 528 с.
4. **Кронгауз М. А.** Самоучитель олбанского / М. А. Кронгауз. – М. : АСТ, 2013. – 412 с.
5. **Русский язык и новые технологии** / сост. Г. Ч. Гусейнов ; под ред. М. В. Ахметовой, В. И. Беликова. – М. : Новое литературное обозрение, 2014. – 256 с.
6. **Трофимова Г. Н.** Языковой вкус Интернет-эпохи в России: Функционирование русского языка в Интернете: концептуально-сущностные доминанты / Г. Н. Трофимова. – М. : РУДН, 2009. – 436 с.

References

1. Belikov, V. I., Selegey, V. P., Sharoff, S. A. (2012), "Preliminary considerations towards developing the general Internet corpus of Russian" ["Prolegomeny k proektu General'nogo internet-korpUSA russkogo jazyka"], *Computational Linguistics and Intellectual Technologies. Papers from the Annual International Conference "Dialogue"*. Issue 11. Vol. 1 of 2, Moscow, pp. 37–49.
2. Ivanov, L. Y. (2000), *Language of the Internet: linguist's notes* [Jazyk Interneta: zametki lingvista], available at: <http://www.faq-www.ru/lingv.htm>
3. Kompantseva, L.F. (2008), *Internet linguistics: cognitive-pragmatic and linguocultural approaches* [Internet-lingvistika: kognitivno-pragmaticheskij i lingvokul'turologicheskij podhody], Znanie, Lugansk.
4. Krongauz, M. A. (2013), *Manual of Albanian* [Samouchitel' olbanskogo], AST, Moscow.
5. *Russian and modern technology* (2014), ed. by G. C. Guseinov, [Russkij jazyk i novye tehnologii], NLO, Moscow.
6. Trofimova, G. N. (2009), *Language preferences of the Internet era in Russia: functioning of Russian on the Internet: conceptually intrinsic dominants* [Jazykovoј vkus Internet-jepohi v Rossii: Funkcionirovanie russkogo jazyka v Internete: konceptual'no-sushhnostnye dominanty], The Peoples' Friendship University of Russia, Moscow.

Надійшла до редколегії 10.12.2016

УДК 811.161.3'373*685.34.07:398.92:391 (=161.3)

В. А. Ляшчинская

Гомельські дзяржаўны ўніверсітэт імя Францыска Скарыны

ВОБРАЗЫ АБУТКУ ЦІ ЯГО ДЭТАЛІ Ў ФРАЗЕАЛОГІІ: КАСЦІОМНА-РЭЧАВЫ КОД КУЛЬТУРЫ БЕЛАРУСАЎ

На матеріалі фразеологічних одиниць білоруської мови з компонентом-назвою виду взуття, її деталі, частини виявлено властиві їм символічні прочитання, характерні культурні конотації крізь образи, внутрішню форму, добір слів-компонентів при їх утворенні і передачу сталого, регулярного ціннісного змісту культури, її категорій і смислів. Встановлено взаємодію мови і культури народу за допомогою фразеологізмів, які частково репрезентують концепт «одяг-взуття» як один із складових фразеологічної картини світу білорусів, у діапазоні культурно-національної самосвідомості і його фразеологічної репрезентації.

Ключові слова: фразеологізм, компонент, вид взуття, костюмний код культури, культурна інформація, символ, еталон, стереотип.

Лещинская О. А. Гомельский государственный университет имени Франциска Скорины. **ОБРАЗЫ ОБУВИ ИЛИ ЕЕ ДЕТАЛИ ВО ФРАЗЕОЛОГИИ: КОСТЮМНО-ВЕЩЕВОЙ КОД КУЛЬТУРЫ БЕЛОРУСОВ**

На матеріалі фразеологічних одиниць білоруського мови з компонентом-найменуванням виду обуття, її деталі, частини виявлені присущі їм символічні значення, характерні культурні конотації сквозь образи, внутрішню форму, відбір слов-компонентів при їх утворенні та передачу стійкого, регулярного ціннісного змісту культури, її категорій та значень. Встановлено взаємодія мови та культури народу за допомогою фразеологізмів, частково репрезентуючих концепт «одяг-обувь» як один з складових фразеологічної картини світу білорусів, в діапазоні культурно-національного самосвідомості та його фразеологічної репрезентації.

Ключевые слова: фразеологізм, компонент, вид обуття, костюмний код культури, культурна інформація, символ, еталон, стереотип.

Lyashchynskaya O. A. Francisk Skorina Gomel State University. **IMAGES OF FOOTWEAR OR ITS PARTS IN PHRAEOLOGY DRESS AND OBJECT CODE OF BELARUSIAN CULTURE**

The article presents linguo-cultural analysis based on the material of a group of Belarusian literary and dialectal phraseological units with the component-name of footwear or its part, which are directly related to the dress code of the culture and embody the meanings with evaluative contents. It has been proved that among the numerous names of footwear and parts of it, only singular lexemes are used as components of phraseological units – *бот (сапог, башмак), лаці, галош* and *абцас (каблук), падмёткі, халява*, namely the ones that were bestowed with certain symbolic meaning in the pre-phraseological period of existence or used as names for symbols, as, for instance, the lexeme *лапты (bast shoes)*, which carries the symbolic meaning of poverty, underdevelopment, barbarity, lack of civil rights and culture, and functions as a unit of culture. Analysis of the images of phraseological units, created on the basis of the metaphor «лапти» with the selected components, the inner form of these units, symbolic reading of other components, that have already lost their original meaning, have allowed to single out the evaluative component, cultural information of phraseological units, which, as secondary units of language, have become the units of the "language" of culture and convey the reference idea of footwear as units of dress and object code of culture of the Belarusians and express various meanings about the man, as well as meanings of ideological and moral nature.

Key words: phraseological unit, component, kind of footwear, dress code of the culture, cultural information, stereotype, reference sample, symbol.

Чалавек, што спазнае свет, у якім жыве, сябе і сваё назначэнне ў гэтым свеце, у ходзе пазнання пераасэнсоўвае рэаліі свету, выдзяляе з усяго, што існуе вакол яго, самае каштоўнае і стварае сістэму каштоўнасцей як асновы зместу культуры, яе семантыкі. У выніку пэўных рэаліі навакольнага свету, адабраныя ці выдзеленыя чалавекам, становяцца знакамі, культурнымі сімваламі ў мадэлі свету. І такім чынам культура вызначаецца як прастора сэнсаў, што маюць каштоўнасць змест, выпрацаваны чалавекам у працэсе светаразумення, і кодаў як знакавых сістэм, у якіх выкарыстоўваюцца розныя матэрыяльныя і фармальныя сродкі для абазначэння гэтых сэнсаў. Пад кодам культуры, паводле В. У. Красных, разумеецца «сукупнасць ментафактаў, што фарміруе пэўны фрагмент карціны свету, якія звязаны з надзеленымі культурнымі сэнсамі феноменамі, якія адносяцца да аднаго тыпу і /ці да адной сферы быцця. Імёны апошніх нясуць у дадатак да асноўных значэнняў, якія адлюстроўваюць уласцівасці названых феноменаў, функцыянальна значныя для культуры сэнсы» [6, с. 172].

Адным з ліку канцэптуальных кодаў культуры таго ці іншага этнаса, у тым ліку і беларусаў, з'яўляецца касцюмна-рэчыўны, які, як адзначае даследчыца галаўнога ўбору ў кантэксте культуры ў Еўропе і Расіі М. Л. Каўшова, «уключае ў сябе ўсё, што мае адносіны да адзення чалавека і што ўвасабляе ў сабе тыя ці іншыя сэнсы з каштоўнасцям зместам» [5, с. 11]. Гэтае значэнне касцюмнага кода культуры лічым неабходным дапоўніць усім тым, што мае адносіны і да абутку, паколькі касцюм як базавае паняцце этнаграфіі, культуралогіі, гісторыі,

мастацтвазнаўства не можа быць поўна прадстаўленым толькі праз адзенне чалавека і яго галаўны ўбор.

Абутак як элемент традыцыйнага строю з глыбокай старажытнасці служыў сродкам аховы ног, быў і застаецца адным з паказчыкаў этнічнай, сацыяльнай, узроставай, полавай, сезоннай, рабочай і святочнай прыналежнасці. Абутак выступае паказчыкам матэрыяльнай і духоўнай культуры, звязаны з рознымі відамі абрадаў, надзелены самымі рознымі сімваламі.

У сувязі з тым, што фразеалагічныя адзінкі (ФА) выконваюць адразу дзве функцыі – моўную і культурную, паколькі перадаюць ад пакалення да пакалення культурныя сэнсы, выяўляюць сімволіку, служаць эталонамі, стэрэатыпамі, зварот да фразеалогіі як магутнага сродку кампрэсіі інфармацыі дазваляе асэнсаваць успрыманне акаляючай рэчаіснасці скрозь прызму ментальных мадэляў моўнай карціны свету беларусаў. І менавіта гэта, у сваю чаргу, дапамагае глыбей зразумець і асэнсаваць працэс фарміравання дыялога мовы і культуры ў іх узаемадзеянні [12, с. 217]. Таму мэта лінгвакультуралагічнага вывучэння ФА – прааналізаваць, як адбываецца «ўпляценне» ў моўным знаку зместу культуры і выявіць культурную інфармацыю, якую ўтрымліваюць ФА, у нашым выпадку тыя, што аб'ектываюць касцюмна-рэчыўны код культуры і рэпрэзентуюць канцэпт 'адзенне-абутак' у фразеалагічнай карціне свету беларусаў.

З улікам таго, што група ФА са значэннем 'дрэнны, зношаны абутак' была аб'ектам вывучэння сярод ФА, у дэфініцыі якіх дадзена характарыстыка ці выражана ацэнка адзення і абутку альбо знешняга выгляду чалавека паводле наяўнасці ці адсутнасці на ім адзення [11], у межах дадзенага артыкула аналізуюцца ФА з кампанентам-найменнем (1) віду абутку ці (2) яго часткі, дэталі з мэтай выявіць спосабы і сродкі ўвасаблення «мовы» культуры ў іх змесце праз сімволіку, вобразы адзінак з кампанентамі-найменнямі абутку ці яго дэталі. Крыніцай збору ФА паслужылі слоўнікі фразеалагізмаў беларускай літаратурнай і дыялектнай мовы (гл. *Спіс скарачэнняў*).

1. З усіх найменняў абутку ў якасці кампанентаў ФА беларускай мовы абраны толькі тры лесемы – *бот (сапог, башмак), лапаць і галош*, што можна патлумачыць часам з'яўлення гэтых відаў абутку, а яшчэ больш іх месцам і роляй у жыцці чалавека, наяўнасці ў іх той семантычнай прыкметы, якая ўласціва і замацавана ва ўяўленні чалавека за пэўным відам абутку ў працэсе яго, паводле М. М. Бахціна, «сацыяльнай ацэнкі», якія могуць паводле гэтай пэўнай сваёй якасці ці ўласцівасці прыпадабняцца, выступаць у ролі сімвала, эталона ці быць назвай пэўнага сімвала, выступаць у якасці эталона [2, с. 76]

Так, паводле меркавання Д. К. Зяленіна, даследчыка ўсходнеславянскай этнаграфіі, з усіх відаў усходнеславянскага абутку «самым старажытным варта лічыць скураны абутак, які, уласна кажучы, не шыюць, а закладваюць складкамі, *моршчаць*, г. зн. сцягваюць кусок скуры вярхоўкай такім чынам, што па баках у яго ўтвараюцца зборкі, *маршчыны*», і які з'яўляецца «прамым працягам старажытнага абутку, які складаўся з прывязанай да нагі шкуркі якога-небудзь невялікага звярка» [4, с. 267]. Другім найбольш старажытным відам абутку з'яўляюцца лапці, што пляліся з драўлянага лыка, а «паводле свайго тыпу яны поўнасцю паўтараюць прасцейшыя скураны абутак, але не шыты, а «моршчаны». Гэта той жа нізкі абутак, тыпу сандаляў, якія прывязваюцца да нагі доўгімі шнуркамі» [4, с. 268].

Як можна меркаваць, менавіта боты і лапці, з аднаго боку, як самы старажытны від абутку, з другога боку, як знакі матэрыяльнай культуры беларусаў і былі адабраны для выражэння «сацыяльных ацэнак» і сталі носьбітамі важнейшых для чалавека сэнсаў, ідэй, ацэнак каштоўнага, паслужылі асновай метафары як найбольш істотнай рысы мыслення чалавека.

У аснове вобразаў ФА з кампанентам *лапаць*, якіх з усіх «абутковых» ФА выдзелена больш за дзесяць, ляжыць метафара «лапаць», якая выкарыстоўваецца для апісання розных з'яў з апорай на семантычныя прыкметы, што прыпісаны лапцям і якія могуць паводле пэўнай сваёй якасці ці ўласцівасці прыпадабняцца. У прыватнасці, як сведчаць вобразы ФА, метафарычнае выкарыстанне лексемы *лапаць* у іх складзе засноўваецца на такіх семантычных прыкметах, якія звязаны з уяўленнем аб беднасці і галечы, прастаце, недасведчанасці, малакаштоўнасці, нескладанасці працы, бясхітраснасці і нават прасцецкасці, бескультур'я чалавека і інш.

Так, вобразы ФА *сёрбаць /есці лапцём боршч* 'гібець у беднасці, галечы, быць адсталым, некультурным' (Л.-2: 390) і дыялектнай ФА *ў лапці абуць* у значэнні 'давесці да беднасці, нястачы' (Я.-1968: 380) пабудаваны на аснове такой семантычнай прыкметы, замацаванай ва ўяўленні чалавека за лапцямі, як 'нізкае сацыяльнае становішча, беднасць'.

Вобраз першай ФА – гэта метафара, паводле якой прадмет сталовага прыбору – ложка для зачэрпвання рэдкай ежы – баршча, прыпадабняецца да лапця, які выступае, з аднаго боку, ёмішчам на аснове яго назначэння як віду абутку для нагі, з другога боку, што найбольш важна ў выбары гэтага наймення абутку, служыць паказчыкам і сімвалізуе беднасць, галечу чалавека паводле яго выабу як самага простага віду абутку і прыналежнасці бедным. ФА суадносіцца з некалькімі кодамі культуры: з уласна антропным (праз кампаненты *сёрбаць /есці*), з касцюмным (праз кампанент *лапцём*) і з гастронамічным (праз кампанент *боршч*). Як правіла, ФА выкарыстоўваецца для выражэння перавагі аднаго над другім, пагарды да беднага чалавека ці для іранічнай ацэнкі свайго матэрыяльнага становішча. ФА перадае стэрэатыпнае ўяўленне пра беднасць і галечу і праз гэта адсталасць, бескультур'е, ці нізкі сацыяльны статус чалавека.

Вобраз другой – метафара, якая прыпадабняе працэс разарэння, збяднення каго-небудзь да абування ў лапці, за якімі замацавана сімволіка беднасці (параўн. парэмію *Гулі ў лапці абулі* ці *Гулі не аднаго ў лапці абулі* з семантычнай характарыстыкай 'разгульнае жыццё, з папойкамі ці з азартнымі гульнямі, нярэдка даводзяць да беднасці, нястачы').

Яшчэ вобраз ФА *абуваць у лапці* скарыстаны ў беларускай мове і больш шырока для перадачы іншага сэнсу – 'паступаць нядобрасумленна, ашукваць, хітраваць, падманваць' (Л.-1: 47); *абуць /падбуць у лапці* 'падмануць значна, выкарыстаўшы даверлівасць або недасведчанасць' (Ю.-1972: 18) і *ў лапці абуць* 'абхітраваць, абмануць, абвесці вакол пальца' (Я.-1968: 380). У яго аснове, несумненна, ляжыць семантычная прыкмета метафары «лапаць» – 'прастата, даверлівасць, недасведчанасць' як адна з сем значэння 'нізкае сацыяльнае становішча'. Працэс ашуквання, падману адным чалавекам другога прыпадабняецца да абування таго ў лапці, тым самым, з аднаго боку, праз выбар дзеяння з лапцямі даводзіцца 'прастата, даверлівасць і бяспраўе' таго, каго абхітроўваюць, з другога боку, даецца негатыўная ацэнка такім дзеяннем. Вось чаму нельга поўнаасцю пагадзіцца з такой этымалогіяй гэтай ФА, паводле якой яе паходжанне звязваюць з тым, што «дзеяслоў *абуць* мае значэнні 'надзець абутак' і 'абдурыць', а таму, як гэта лічыць І. Я. Лепешаў, ФА «*абуць у лапці* – выраз каламбурнага характару: ён узнік на аснове слова *абуць*, у якім адначасова сутыкаюцца два яго значэнні; захаваўшы за сабой другое значэнне, ён запазычыў ад першага сувязь кіравання (*абуць* у што) і дапоўніўся неабходнымі кампанентамі» [9, с. 39]. Справа тут не столькі ў слове *абуць*, тым больш што на аснове слова ФА не ўзнікае, колькі ў вобразе дзеяння з лапцямі як відам абутку, характэрнага для чалавека, якога лічаць ніжэйшым паводле сацыяльнага статуса, а абуць яго ў лапці азначае мець перавагу над ім, тут абхітрыць, ашукаць і пад.

Своеасаблівай народнай этымалогіяй можна назваць і тлумачэнне паходжання ФА ў гэтым значэнні паводле вуснага народнага апавядання «пра хітрага і лоўкага злодзея, які абуў у лапці ўкрадзенага вала, каб не пакідаць слядоў і не даць магчымасці высачыць і знайсці прапажу і злодзея» [16, с. 257], якое, тым не менш, выдатна ілюструе спосаб прадэманстраваць перавагу аднаго чалавека над другім паводле хітрай выдумкі, якая, аднак, не знаходзіць станоўчай ацэнкі. Вось чаму ФА, утвораная на аснове бытавой метафары, суадносіцца не толькі з антропным (праз кампанент *абуць*), прасторавым (праз кампанент *у*), касцюмным (праз кампанент *лапці*) кодамі культуры, але і з духоўным, з сукупнасцю тых маральных устаноў і ўяўленняў, паводле якіх хітрасць, ашуканства, перавага аднаго чалавека ў адносінах да другога не могуць быць узорам і ацэньваюцца негатыўна. ФА выступае ў ролі стэрэатыпу, эталона хітрых дзеянняў, ашуканства.

Блізкай паводле асобных кампанентаў да папярэдніх, але з ускладненай структурай праз увядзенне новага кампанента выступае ФА *абуваць* <сваё> *сэрца ў лапці* ‘страціўшы цяпенне, разлавацца’ (Л.-1: 48), якая, акрамя антропнага, прасторавага і касцюмнага кодаў, праз кампанент *сэрца* выяўляе суаднесенасць яшчэ і з саматычным кодам культуры. І такі вобраз ФА ілюструе выкарыстанне яшчэ адной семантычнай прыкметы метафары «лапаць» – ‘грубасць, цемната, нявыхаванасць’, паколькі ў лапці як абутак, прызначаны для ног, што надзелены сімволікай «нізу», абуваюць сэрца, «выявіўшы пры гэтым асацыятыўныя патэнцыі магчымасцяў такога абазначэння» [10, с. 141]. Метафарычны вобраз *абуць сэрца ў лапці* азначае даць магчымасць чалавеку апусціцца (сувязь з архетыповым супрацьпастаўленнем «верх – ніз»), бо лапці – гэта сімвал нізу і сацыяльнага, і псіхалагічнага да выражэння злосці, выхаду чалавека з раўнавагі як звычайнага і таму станоўчага псіхалагічнага стану і пераходу ў стан нецяпення, раздражнення, злосці як адмоўнага, чаму і служыць вобраз ФА праз найменне лапцёў. А сэрца, якое абуваюць у лапці, абрана з улікам яго сімвалізацыі – гэта ‘цэнтр эмоцый і пачуццяў чалавека’. Такім вобразам беларус пазначыў нябачнае абстрактнае паняцце – з’яўленне эмацыянальнага пачуцця раздражнення і злосці і даў яму адмоўную ацэнку. ФА набывае ролю стэрэатыпу, эталона адчування злосці, раздражнення.

Яшчэ адна семантычная прыкмета метафары «лапаць» як асобная сема ці адгалінаванне ад семантычнай прыкметы ‘нізкае сацыяльнае становішча’ – ‘бескультур’е, адсталасць, нетактоўнасць’ паслужыла асновай для стварэння вобразаў дзвюх прыслоўных ФА – *ляпнуць як лапцём па балоце* і *ляпнуць як лапцём /лапцямі па цымбалах* (Л.-1: 636) з агульным значэннем ‘вельмі недарэчна і нетактоўна’. Абедзве ФА служаць для выражэння неадабрэння, для адмоўнай ацэнкі якасці неабдуманнага і недарэчнага ў пэўнай маўленчай сітуацыі выказвання чалавекам, якое, паводле метафарычных вобразаў, ацэньваецца праз прыпадабненне з «гукавым» дзеяннем лапця. Толькі ў адным выпадку негатыў ацэнкі маўлення выводзіцца на аснове прыпадабнення выніку гукаў палачкі, якой удараюць па струнах цымбалаў, да вынікаў удару лапцём, які такімі «музычнымі» ўласцівасцямі не валодае; у другой ФА – з вынікам гуку, пляску лапцёў пры хадзьбе па балоце. Кожная з прыведзеных ФА, акрамя касцюмнага кода культуры, суадносіцца яшчэ, як у першай, з прасторавым і з прыродна-ландшафтным кодамі праз кампаненты *па балоце*, дзе балота як элемент прыроднага ландшафту суаднесены «ў міфапэтычных уяўленнях з хтанічным ярусам светабудовы, нячыстай сілай (часцей чортам), з ідэяй хаосу і дэструкцыі», што яшчэ больш узмацняе адмоўную ацэнку ўсяго выразу [3, с. 39]. А ў другой – з прасторавым і артэфактным кодамі праз кампаненты *па цымбалах*, дзе такім вобразам ФА на

аснове метанімії звязваецца маўленне чалавека (вусная форма яго праяўлення) з музыкай інструмента, якая як высокі эталон маўлення чалавека ад замены спецыяльнага прыстасавання ў выглядзе палачак на лапці парушаецца. Выдатна гэта ілюструюць прыклады з мовы мастакоў, дзе скарыстаны ФА: *Брахун ты!.. Менціш вот цілы вечар попусту языком. Ляпаеш як лапцем па цымбалах!* (Г. Далідовіч); *Ціхан глянуў на сына, паківаў галавой: «Лягнуў языком як лапцем па цымбалах... Ці так можна пры людзях?»* (М. Воранаў). ФА выконваюць ролю эталона недарэчнасці маўлення, выказвання не да месца, груба, нетактоўна, не так, як трэба, як правільна і патрабуецца этыкай маўленчых зносін людзей.

Блізкімі да папярэдніх, толькі больш з ухілам паводле ацэнкі зместу маўленчай дзейнасці чалавека, у адрозненне ад формы і часу ў папярэдніх, адзначаюцца дзеяслоўныя ФА *плесці лапці* і *плесці кашалі з лапцямі* ‘гаварыць абы-што, выдумляць’ (Л-2: 224); *плесці лапці (з кашалямі) // наплесці лапцёй (з кашалямі)* ‘гаварыць абы-што, малоць языком, малоць духту’ (Я.-1968: 312), якія выкарыстоўваюцца для выражэння неадабрэння, дакору і нават асуджэння чалавека паводле яго безадказнага, неабдуманнага і пустога гаварэння. У аснове вобраза ФА ляжыць метафара, якая прыпадабняе маўленчую дзейнасць чалавека, які гаворыць абы-што, пустое, да пляцення лапцёй, кашалей, што ва ўсведамленні чалавека не патрабуе вялікага розуму, актывізацыі разумовай дзейнасці, як гэта характэрна і проста неабходна пры маўленчай дзейнасці чалавека (думай, што гаворыш). Не лішнім будзе адзначыць, што абраная лексема *плесці* ў ФА ўспрымаецца з накладаннем прамога і пераноснага значэнняў гэтага дзеяслова – ‘перавіваючы (лазу, ніці, стужкі і інш.) злучаць у адно цэлае, вырабляць што-небудзь’ (у нашым выпадку лапці, кашалі) і пераноснага ‘гаварыць што-н. без сэнсу, не думаючы’ [15, с. 273], але ўсё ж з перавагай пераасэнсавання першага паводле метафары, якая прыпадабняе пляценне як злучэнне ў адно цэлае да маўлення як спалучэння слоў, словазлучэнняў, сказаў у выказванні з пэўным зместам і сэнсам. ФА суадносіцца з касцюмным кодам культуры (праз кампанент *лапці*) і з антропна-дзейнасным (праз кампанент *плесці*) і выступаюць у ролі стэрэатыпнага ўяўлення пра пустату, беззмястоўнасць дзеяння гаваруна, балбатуна.

А яшчэ вобразы гэтых дзеяслоўных, як і дзвюх папярэдніх прыслоўных ФА, суадносяцца з духоўным кодам культуры, з сукупнасцю маральных устаноў і ўяўленняў, паводле якіх не да месца і нетактоўнае ці пустое гаварэнне, выдумка, пляткарства як сутнасць маўлення чалавека ацэньваюцца негатыўна, паколькі яны парушаюць маўленчыя нормы камунікавання людзей. ФА служаць эталонам ацэнкі маўленчай дзейнасці чалавека і перадаюць стэрэатыпнае ўяўленне аб чалавеку, які характарызуецца пустатой, безадказнасцю свайго маўлення.

Вобраз ФА *плесці лапці* скарыстаны для іранічнага выказвання і негатыўнай ацэнкі не толькі маўленчай дзейнасці чалавека, але і любой работы – ‘рабіць зусім няўмела’, пра што сведчыць і прыклад выкарыстання ФА: *Ён ізвесна як работыць: пляцець лапці* (Ю.-1974: 250). У аснове вобраза ФА ляжыць тая ж метафара, паводле якой няўменне выконваць самы прасты від работы прыпадабняецца да адсутнасці майстэрства ў рабоце па пляценні лапцёй, паколькі выраб іх не патрабуе вялікага ўмельства, гэта работа лічыцца самай прастай і нескладанай. ФА выступае ў ролі эталона вызначэння неадпаведнасці, нізкай ацэнкі выканання самай прастай работы.

Яшчэ адзін аспект, семантычная прыкмета метафары «лапаць» – ‘самая прастая справа, прастата’ выяўляецца пры ўтварэнні дыялектнай ФА *шукаць /іскаць загваздку ў лапці* ‘займацца пустой, нікчэмнай справай’ (Ю.-1977: 201).

У аснову вобраза пакладзена вядомая для фразеалогіі ідэя бессэнсоўнасці, што і перадаецца вобразам, які не можа існаваць у рэальнасці. Так як лапаць пляцецца з лыка, і «сам лапаць пры гэтым, па сутнасці, складаецца толькі з падэшвы, якая выступае маленькім дыванком, сплеченым з палосак лыка» [6, с. 269], то зразумела, што ніякіх загваздак там няма і быць не можа. Заўважым толькі пра выключнасць выбару кампанента *загваздка* (лексема *загваздка* – ‘спецыяльны шпень, які ўстаўляецца ў дзірку калёснай восі, каб не спадалі колы’ [14, с. 299]), што па сваёй ролі ў коле прыраўніваецца да вярвак у лапцях: «бакі і насок такога лапця складаюцца з петляў, скрозь якія працягваецца вярвоўка, што завязвае лапаць і адначасова замацоўвае яго на назе» [6, с. 269]. ФА выкарыстоўваецца для выражэння іранічных адносін да нязначнай справы, якой заняты чалавек толькі для выгляду дзейнасці, і выступае ў ролі стэрэатыпа пустых заняткаў, нікчэмнай працы.

У аснове пабудовы вобраза дыялектнай ФА ў *новых лапцях* ‘з неістотнай абноўкай’ (Ю.-1977: 133), якая ўзыходзіць да архетыповага супрацьпастаўлення «стары – новы», «невядомы – вядомы», ляжыць такая семантычная прыкмета лапця, як ‘малакаштоўнасць, малазначнасць’. Вобраз ФА – гэта метафара, паводле якой абноўка чалавека, што не мае вялікага значэння, не вызначаецца затратамі, вялікім коштам, прыпадабняецца да лапцей, з якімі звязана ўяўленне як пра выраб, абутак, элемент традыцыйнага строю, які не патрабуе ні матэрыяльных затрат, ні якіх-небудзь грашовых сродкаў (узгадаем пра лыка – матэрыял для іх), ні фізічных і тым больш разумовых сіл (узгадаем аб прастаце працы пры іх вырабе). І таму быць у новых лапцях – гэта не паказчык чагосьці новага, значнага ў адзенні ці ўвогуле ў касцюме чалавека. ФА выкарыстоўваецца як іранічны выраз і выступае ў ролі эталона нязначнай па кошце і ролі абноўкі ў чалавека і немагчымасці здзівіць, уразіць.

І апошня з выдзеленых ФА з кампанентам *лапаць* – гэта ФА *званіць у <разбіты> лапаць* ‘балбатаць, балабоніць’ (Л.-1: 483); *званіць у <разбіты> лапаць* ‘выяўляць паказную заклапочанасць, цікавасць, патрэбу’ (Ю.-1972: 256), вобраз якой служыць для гумарыстычнага ці іранічнага выказвання адносна балбатлівасці і несапраўднага, фальшывага інтарэсу, цікавасці ці патрэбы ў чым-небудзь. І тут метафара «лапаць» выступае праз семантычную прыкмету ‘малазначнасць, неістотнасць, адсутнасць гуку’. Вобраз ФА пабудаваны па шырока вядомай мадэлі фразеалогіі, толькі з супрацьлеглай мэтай: тут замест настойлівага звароту ўвагі на тое, што выклікае трывогу (*біць у званы, біць у набат*), голаснага расказвання пра што-небудзь (*званіць ва ўсе званы*) ці нават настойлівай пахвальбы чым-небудзь (*біць у літаўры* альбо *званіць ва ўсе званы*), даводзіцца пра балбатанне, балабонства ці хітры скрыты намер, наўмыснае гаварэнне. У аснове ФА ляжыць метафара, паводле якой шмат, несупынна гаварыць, займацца пустымі размовамі прыраўніваецца да звону ў лапаць, і як нельга атрымаць звон, гукавое выражэнне ад удару аб лапаць (ды яшчэ *разбіты*, паводле факультатыўнага кампанента), так і балбатанне, балабонства не мае сэнсу, не заслугоўвае ўвагі ці сведчыць пра несапраўднасць, непраўдзівасць намераў. ФА выступае стэрэатыпам балбатуна, балабона ці беспадстаўнасці, неадпаведнасці слоў намерам іх выказвання альбо нават хітрасці, паказушнасці маўлення прыстасаванца, хітруна.

Другі кампанент-найменне абутку – *боты* (рускія адпаведнікі *сапог, башимак* як варыянты) адзначаны ў складзе некалькіх ФА, метафарычнасць вобразаў якіх заснавана на прыпадабненні семантычных прыкмет, што выдзелены і замацаваны ва ўяўленні чалавека за гэтым найменнем абутку.

Так, боты сімвалізуюць у супрацьлегласць лапцям заможнасць, магутнасць, сілу, незалежнасць, што і знайшло адлюстраванне пры ўтварэнні ФА *пад ботам* ‘у поўнай залежнасці ад каго-н. (быць, знаходзіцца)’ і ‘пад чыёй-н. уладай, пад прыгнётам (аказацца, стагнаць і пад.)’ (Л.-1: 132) і яе варыянтаў *пад сапагом /башмаком* ‘у поўным падпарадкаванні, залежнасці’ (Ю.-1974: 216) і *пад сапог /башмак* ‘у поўнае падпарадкаванне, залежнасць (трапляць, браць)’ (Ю.-1974: 216). ФА суадносіцца, акрамя касцюмнага кода культуры, яшчэ і з прасторавым праз кампанент *пад*, які ўказвае на месцаразмяшчэнне ці накіраванасць дзеяння пад прадмет (параўн. *пад пятой, пад нагой*). Лічаць, што вытокамі ФА з’яўляецца звычай у многіх народаў падаць ніц перад панам і ставіць яго нагу сабе на шыю ці на галаву, выражаючы гэтым сваё падпарадкаванне, паслухмянасць [1, с. 623]. Не аспрэчваючы гэта, дапоўнім, што вобраз і сімволіка ФА мае больш глыбокія карані. Ва ўсякім разе «знаходжанне» пад ботам на аснове сімволікі гэтага віду абутку і створанага вобраза месцаразмяшчэння звязана найперш з старажытным архетыповым супрацьпастаўленнем «верх – ніз», «добра – дрэнна». Нага, у прыватнасці, ступня, выступае сімвалам «нізу», судакранаецца з зямлёю і служыць першым пасрэднікам ці сродкам на шляху на той свет. Зразумела, што гэта пераносіцца і на абутак нагі, які дадаткова характарызуецца сімволікай багачы, улады. Узгадаем пра абрадавыя традыцыі вясельнага цыкла, калі нявеста перад сном разувае свайго жаніха, тым самым прызнае яго ўладу, перавагу. Немалаважна адзначыць, што вобраз ФА пабудаваны на аснове метаніміі – бот як частка называе цэлае – чалавека. У выніку ФА адлюстроўвае стэрэатыпнае ўяўленне аб падпарадкаванні, залежнасці ад каго-небудзь, што не знаходзіць станоўчай ацэнкі.

Выразна адмоўную ацэнку нясе ФА *лізаць боты /ногі /пяты /пяtkі* ‘падлізвацца, падхалімнічаць’ (Л.-1: 649), якая служыць для выражэння пагарды да няшчырых, фальшывых паводзін прыстасаванца, падхаліма. Тут боты на аснове метаніміі як частка замяняюць ці прадстаўляюць цэлае – чалавека, што выступае прадстаўніком улады, багачы, перавагі праз сімволіку кампанента *боты*. Вобраз ФА даводзіць, што перад такім чалавекам другі ўніжаецца, паддобраецца да яго, падлізваецца, што асуджаецца праз выкарыстанне кампанента-дзеяслова *лізаць*, які не поўнасцю страчвае сваё значэнне – ‘праводзіць языком па чым-небудзь’ і вобраза ФА з ботамі ці іншым варыянтным найменнем «нізу» – ног, пят ці пяткаў чалавека. ФА, акрамя антропнага і касцюмна-рэчавага кодаў культуры, суадносіцца таксама з духоўным кодам культуры як з сукупнасцю маральных устаноў і ўяўленняў, паводле якіх падхалімства, падлізванне, падладжванне служыць паказчыкам няшчырасці, пэўных намераў чалавека, якія падлягаюць ацэньвацца толькі негатыўна. Метафарычны вобраз ФА, дзе падхалімства, падлізванне, падладжванне прыпадабняецца да лізання ботаў, выступае ў ролі стэрэатыпнага ўяўлення аб падхалімстве, падлізванні з карыснымі мэтамі ці аб падхаліме і прыстасаванцы.

У аснове ФА *два боты пара* ‘абсалютна аднолькавыя, адзін не лепшы за другога’ (Л.-1: 132) і яе дыялектным варыянце *два сапагі пара* ‘пра аднолькавых’ (Ю.-1972: 184) пакладзена параўнанне: як два боты выступаюць нераздзельнымі і падобнымі адзін на аднаго, так і людзі паводле рысаў характару выяўляюць падабенства. ФА суадносіцца з лікавым кодам культуры праз кампаненты *два* і *пара*, апошні з якіх, у адрозненне ад лічэбнікавага кампанента *два*, што абазначае колькасць два чалавекі, падкрэслівае ўспрыманне аднолькавасці, падабенства. Гэта ФА выкарыстоўваецца для адмоўнай ацэнкі, для выражэння неадабрэння

такого падабенства, што ляжыць менавіта ў аснове выбару «правобраза» – пары ботаў, за якімі замацавана сімволіка, уласцівая назе як нізу, што судакранаецца з цёмным, з тым светам. ФА ўтрымлівае метафару, у якой людзі прыпадабняюцца да пары ботаў, што выступаюць вызначэннем, эталонам падабенства, поўнай ідэнтычнасці. ФА выступае ў ролі стэрэатыпнага ўяўлення аб людзях, вельмі падобных адзін да другога паводле паводзін, характару, поглядаў не самых лепшых прадстаўнікоў чалавецтва.

І яшчэ адно параўнанне пакладзена ў аснову ФА дурны як бот <з левай нагі> ‘вельмі, надзвычай (дурны)’ (Л.-1: 131) ці дыялектнай ФА дурны як бот ‘някемлівы, тупы’ (М.-К.-1972: 79), дзе бот як від абутку выступае маркёрам разумовых здольнасцей. І зноў у аснове ФА ляжыць метафара, паводле якой чалавек з яго нізкім узроўнем разумовых здольнасцей прыпадабняецца да бота як знака касцюмнага кода культуры, дзе найменні адзення, абутку асэнсоўваюцца як знакі культуры, што ўказваюць на пэўны комплекс якасцей чалавека. У вобразе ФА выяўляецца сувязь з архетыповым супрацьпастаўленнем «верх – ніз» і «левы – правы», і тут ніз асацыіруецца з цёмнай, тым светам, зямлёй, нячысцікамі, а таму боту нададзены гэты негатыўны сэнс. А словы факультатыўнай часткі ФА з левай нагі яшчэ больш падкрэсліваюць сему ‘дурны’ праз вобраз пустаты бота, які зняты з нагі, а таксама з уяўленнем пра левы як адзінку бінарнай апазіцыі, што «адпавядае катэгорыям зла, нізу, захаду, поўначы, таго, што знаходзіцца за спінай чалавека, чужога, руху супраць сонца, смерці, жаночага пачатку» [8, с. 274]. ФА выступае ў ролі стэрэатыпнага ўяўлення аб тупым, неразумным чалавеку.

Трэці від абутку галошы (сёння гэта найменне ‘гумавага абутку, які адзяваецца паверх другога абутку для засцярогі ад гразі, вады’ [13, с. 21]) – гэта запазычаная рэалія, вядомая з XVIII ст., а яе лексічнае абазначэнне ўзыходзіць да ням. *Galosche* ці франц. *galoche*, якое ў сваю чаргу ўзыходзіць да лац. *calopedia*, што адпавядае грэч. *kalopodion* – ‘драўляны башмак’ (ад *kalon* – ‘дрэва’) [7, с. 161]. А як сведчыць Д. К. Зяленін, у якасці матэрыялу для вырабу абутку «ўсходнія славяне выкарыстоўваюць шкуры жывёл, дублёную шкуру ці, радзей, мех, кару дрэў і яшчэ радзей пяньковыя вяроўкі, з якіх абутак плятуць, а таксама шэрць для валення. Дрэва амаль не ўжываецца» [4, с. 2677].

Тым не менш галошы выступаюць знакам касцюмнага кода культуры беларусаў і на аснове гэтага скарыстаны пры ўтварэнні дзвюх ФА. Першая ФА *садзіцца ў галош* ‘пацярпеўшы няўдачу, аказвацца ў няёмкім, смешным становішчы’ (Л.-2: 356) служыць для іранічнага выказвання пра асобу ці самой асобы пра сваё няёмкае ці смешнае становішча, а другая – *садзіць у галош* ‘ставіць у няёмкае, смешнае, бязвыхаднае становішча’ (Л.-2: 357) скарыстоўваецца для наймення такога ж становішча ў адносінах да другой асобы. У аснове вобраза ляжыць метафара, якая прыпадабняе няёмкае, смешнае становішча, у якое трапіў ці ў якое паставілі чалавека, сядзенню ў галошы, якое ўспрымаецца як смешнае, абразлівае, недарэчнае (параўн. аднаструктурную ФА *сесці ў лужыну*). Вынік канкрэтнай сітуацыі з пункту гледжання псіхалагічнага адчування пераносіцца на абазначэнне абстрактнага паняцця – адчування няёмкасці, смешнага становішча, ці нябачнае становішча бачным. ФА такім чынам суадносіцца з антропным кодам культуры, і ў вобразе ФА ўтрымліваецца ўяўленне аб такой жыццёвай сітуацыі. ФА перадае стэрэатыпнае ўяўленне аб няёмкім ці смешным становішчы, у якое чалавек можа трапіць сам ці паводле дзеяння другога.

2. Адметнасцю групы ФА, у складзе якіх маецца кампанент-найменне часткі, дэталі абутку, з'яўляецца выбар таксама толькі трох лексем – *абцас* (*каблук*), *падэшва* (*падмёткі*) і *халява* з ліку самых розных найменняў дэталей абутку (параўн. *галоўка*, *кант*, *насок*, *рант* і інш.), што, несумненна, тлумачыцца іх прыналежнасцю да знакаў культуры, пра што і сведчаць ФА.

Так, ФА пападаць, трапляць *пад абцас* 'у поўную залежнасць, падпарадкаванне' і быць, трымаць, апынуцца *пад абцасам* 'у поўным падпарадкаванні' (Л.-1: 48), як і дыялектныя з варыянтнымі кампанентамі ФА *пад каблук* /*пяту* і *пад каблуком* /*пятою* (Ю.-1974: 205), далучаюцца да вышэй адзначанай ФА *пад ботам* як паводле структуры, так і значэння, толькі з адным адрозненнем у кампанентным складзе і семантыцы. Гэта наяўнасць дадатковай семы 'звычайна пра залежнасць мужа ад жонкі' і адпаведнага ўжывання ФА ў адносінах да такой залежнасці мужчыны ад жанчыны. ФА суадносяцца з прасторавым кодам культуры праз кампанент *пад*, што ўказвае на ніз размяшчэння – пад каблук ці пад каблуком, і ўзыходзяць да старажытнай апазіцыі «мужчына – жанчына». Менавіта выбар кампанента *абцас* /*каблук* змяняе акцэнтны залежнасці ўвогуле любога чалавека ад каго-небудзь, як у ФА з кампанентам *бот*, на залежнасць мужыка ад жонкі, мужчыны ад жанчыны. Тут на аснове метаніміі – абцас /каблук як частка, дэталі абутку называе цэлае – жанчыну (абцас /каблук са старажытных часоў успрымаўся як сімвал спакусы), і такім чынам даводзіцца пра ўладу жанчыны над мужчынам. З улікам таго, што такая залежнасць не стасуецца, не адпавядае выпрацаванаму ўяўленню пра месца і ролю мужчыны ў сям'і, соцыуме, названыя ФА служаць для выражэння іроніі ў адносінах да такога мужчыны, насмешкі і негатыўнай ацэнкі такога становішча мужчыны. Гэты негатыў яшчэ больш усведамляецца, калі ўзгадаць, што вобразы ФА ўзыходзяць да архетыповай апазіцыі «верх – ніз» і «свой – чужы», дзе найменне дэталі абутку *абцас* /*каблук* сімвалізуе аб ніжняй частцы цела чалавека, дзе нага як сімвал «нізу» ці пята, як гэта наглядна ілюструе выкарыстанне варыянтнага кампанента ў дыялектных ФА, што лічыцца ніжняй граніцай цела чалавека, якая заканчвае сабой «сваю» і ў той жа час дакранаецца з зямлёй, з нізам, з «чужой», невядомай сферай. ФА выступае ў ролі сімвала падпарадкавання, улады жанчыны над мужчынам ці залежнасці мужчыны ад жанчыны.

Яшчэ адно найменне дэталі абутку – *падэшва* (*падмёткі*) зафіксавана ў некалькіх дыялектных ФА, дзе варыянтны кампанент можна патлумачыць уплывам рускай мовы, у якой лексема *падмётка* называе частку падэшвы абутку да абцаса і адпавядае беларускай лексеме *падносок*.

Адзначым найперш тры блізкія паводле будовы і значэння ФА *нагі* /*падэшвы* /*падмёткі* *не варты* /*не варт* /*не стоіць* 'не ідзе ні ў якае параўнанне з кім, з чым, не заслугоўвае ўвагі, нязначны ў параўнанні з кім, з чым' (М.-К.-1972: 153), *падмёткі* /*падмётка* /*нохця* /*нахця* *не стоіць* 'не заслугоўваць ніякай увагі' (Ю.-1974: 207) і ў *падмёткі* *не гадзіцца* 'быць нічога не вартым' (Ю.-1977: 134), якія ўзыходзіць да архетыповага супрацьпастаўлення «верх – ніз». Вобразы ФА ствараюцца метафарай, паводле якой адсутнасць годнасці чалавека альбо малейшай увагі да яго ў параўнанні з іншымі людзьмі прыраўноўваецца да ніжэй за вартасць падмёткі, і на аснове метанімічнага атаясамлівання часткі і цэлага: нага як частка цела чалавека, а абутак ці яго частка як неад'емны атрыбут замяшчэння самога чалавека. Выбар падэшвы /падмёткі ў якасці кампанента і асновы вобразаў ФА абумоўлены як сімвалікай гэтай часткі абутку – ніжэй ужо

не можа быць паводле размяшчэння чалавека па вертыкалі, так і яго роляў у касцюмна-рэчавым кодзе культуры як «знака» культуры для адмоўнай ацэнкі, для выражэння высокай ступені негатыв. ФА выступаюць стэрэатыпам, эталанізаваным уяўленнем аб адным чалавеку ў параўнанні з іншымі і абзначэннем гэтага нічога не вартага чалавека ў параўнанні з іншымі.

Іншы змест і адпаведна ацэнка ўкладваецца ў ФА *на хаду падмёткі рваць /атрываць /атарываць* 'выяўляць надзвычайны спрыт, лоўкасць' (Ю.-1974: 148), якая суадносіцца, акрамя касцюмна-рэчавага, яшчэ з антропна-дзеясным (праз кампанент *рваць*) і з прасторава-часавым (праз кампаненты *на хаду*). Вобраз ФА пабудаваны на аснове метафары, паводле якой наяўнасць спрыту, лоўкасці прыпадабняецца да адрывання падмёткі на хаду, ці таго спрыту і той хуткасці рваць, адрываць падмёткі, якія як самая ніжняя частка абутку пры хадзьбе (на хаду) найменш даступныя, а таму такая работа патрабуе лоўкасці, спрыту. Аднак, выбар падмёткаў як аб'екта дзеяння не дае магчымасці ФА ўжывацца для выражэння высокай ацэнкі дзеянням чалавека, тут можна гаварыць толькі пра канстатацыю факта і выражэнне здзіўлення такім надзвычайным здольнасцям. ФА выступае ў ролі эталанізаванага ўяўлення пра спрыт і лоўкасць у чым-небудзь не зусім правільным, добрым.

Найбольш блізкай да папярэдняй ФА паводле выражэння ацэнкі выступае ФА *хаваць падмёткі* 'шпарка ўцякаць пры нязначнай небяспецы' (Ю.-1977: 153), якая суадносіцца з дзеясным кодам (праз кампанент *хаваць*), дзе імя дзеяння ў яго спалучэнні перадае ўяўленне чалавека аб ім, адносінах да яго і выступае ў ролі «знака» культуры. У аснове вобраза ФА ляжыць метафара, паводле якой хаванне падмёткаў прыпадабняецца да ўцёкаў чалавека, якому пагражае небяспека. ФА выяўляе запамінальны вобраз дзякуючы дакладнаму выбару кампанента *падмёткі*: улік размяшчэння падмёткаў, як і пяты, на ніжняй лініі судакранання чалавека з зямлёй, з тым светам, нячыстым гаворыць не аб самых высокіх якасцях ці рысах характару чалавека, і якім, як па аналогіі з пятой (узгадаем *ахілесаву пята* паводле стражытнагрэчаскага міфа пра героя-паўбога Ахіла), пагражае небяспека, бо маецца неабароненае месца, ці тое, за што чалавеку, які *хавае падмёткі*, можа пагражаць небяспека, а таму неабходна іх хаваць – уцякаць, каб не застала небяспека. Як правіла, ФА выкарыстоўваецца для перадачы камічнасці сітуацыі і выражэння дабрадушна-смешных адносін да такога ўцекача. ФА выступае ў ролі эталона паспешлівага ўцякання каго-небудзь у сувязі з небяспекай, якая яму пагражае.

І адна дыялектная ФА ўтрымлівае кампанент-найменне часткі абутка, бота – халява, якая закрывае нагу ад ступні да калена: *у халяву ўступіць* 'заганарыцца пры змене грамадскага, службовага стану' (Я.-1968: 393). У аснову вобраза абрана метафара, якая прыпадабняе змену грамадскага, службовага стану кім-небудзь да яго абування ў боты – *уступіць у халяву*, і скарыстана метанімія, калі частка – халявы замяняе цэлае – боты, якія вызначаюцца ў адрозненне ад чаравікаў, чобатаў якраз халявамі (параўн. парэмію *Відаць пана па халяўках*, дзе якраз і падкрэсліваецца адметнасць і значнасць халявак як часткі ботаў), і, як адзначалася, лексема *боты* надзелена сімволікай багацця, улады, сілы, а таму і гонару. ФА выкарыстоўваецца для выражэння адцення іроніі да чалавека, які са зменай статуса змяняе адносіны да іншых людзей, ставіць сябе вышэй за другіх. ФА перадае стэрэатыпнае ўяўленне пра недалёкага і ганарыстага чалавека пры павышэнні яго грамадскага ці службовага стану.

Такім чынам, выдзеленыя ФА з кампанентам-найменнем абутку ці яго часткі найперш дапаўняюць фразеалагічнае прадстаўленне касцюмнага кода культуры беларусаў. Адбор у якасці кампанентаў пры стварэнні вобразаў ФА толькі асобных найменняў абутку – *боты /сапог /башмак, лапаць і галош* ці іх частак – *абцас /каблук), падмёткі і халява* сведчыць, што менавіта гэтыя лексемы ў дафразеалагічным існаванні ўжо набылі другаснае сімвалічнае значэнне, выступалі найменнямі пэўных сімвалаў (сацыяльная няроўнасць, беднасць, галеча, адсталасць, бескультур'е замацавана за лапцем, багацце, сіла, улада з ботам і інш.), былі знакамі культуры. А абраныя і створаныя з імі вобразы ФА набылі новую ролю і сталі адзінкамі не толькі мовы з іх адметнасцю называць, характарызаваць і ацэньваць, але знакамі «мовы» культуры, якія захоўваюць і перадаюць з дапамогай метафарызаваных вобразаў эталанізаванае ўяўленне пра абутак, і абутак як знак касцюмна-рэчавага кода культуры выражае розныя сэнсы пра чалавека і сэнсы ідэйна-маральнага зместу праз фразеалагічныя адзінкі мовы.

Спіс скарачэнняў

Л.-1 – Лепешаў, І. Я. Слоўнік фразеалагізмаў. У 2 т. Т. 1: А-Л / І. Я. Лепешаў. – Мінск : Беларус. Энцыклапедыя імя П. Броўкі, 2008. – 672 с.; **Л.-2** – Лепешаў, І. Я. Слоўнік фразеалагізмаў. У 2 т. Т. 2: М-Я / І. Я. Лепешаў. – Мінск : Беларус. Энцыклапедыя імя П. Броўкі, 2008. – 704 с.; **М.-К.-1972** – Мяцельская, Е. С. Слоўнік беларускай народнай фразеалогіі / Е. С. Мяцельская, Я. М. Камароўскі. – Мінск : БДУ, 1972. – 320 с.; **Ю.-1972** – Юрчанка, Г. Ф. І коціцца і валіцца (Устойлівыя словазлучэнні ў гаворцы Мсціслаўшчыны) / Г. Ф. Юрчанка. – Мінск : Навука і тэхніка, 1972. – 288 с.; **Ю.-1974** – Юрчанка, Г. Ф. І сячэ і паліць (Устойлівыя словазлучэнні ў гаворцы Мсціслаўшчыны) / Г. Ф. Юрчанка. – Мінск : Навука і тэхніка, 1974. – 296 с.; **Ю.-1977** – Юрчанка, Г. Ф. Слова за слова (Устойлівыя словазлучэнні ў гаворцы Мсціслаўшчыны). – Мінск : Навука і тэхніка, 1977. – 272 с.; **Я.-1968** Янкоўскі, Ф. М. Беларуская фразеалогія: Фразеалагізмы, іх значэнне, ужыванне / Ф. М. Янкоўскі. – Мінск : Выш. школа, 1968. – 451 с.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. **Бирх А. К.** Русская фразеология. Историко-этимологический словарь / СПбГУ: Межкаф. словарный каб. им. Б.А. Ларина ; А. К. Бирх, В. М. Мокиенко, Л. И. Степанова; под ред В. М. Мокиенко. – 3-е изд., испр. и доп. – М. : Астель: АСТ : Люкс, 2005. – 926 с.
2. **Волошинов В. Н. / Бахтин М. М.** Слово в жизни и слово в поэзии. К вопросам социологической поэтики / Бахтин под масой. Вып. 5 (1). Статьи Круга Бахтина. – М. : Лабиринт, 1996. – С. 60–87.
3. **Дучыц Л.** Балота / Л. Дучыц, І. Клімковіч, У. Лобач, С. Санько // Міфалогія беларусаў: Энцыкл. слоўн. /склад. І. Клімковіч, В. Аўтушка ; навук. рэд. Т. Валодзіна, С. Санько. – Мінск : Беларусь, 2011. – 607 с. – С. 39–40.
4. **Зеленин Д. К.** Восточнославянская этнография / Д. К. Зеленин ; пер. с нем. К. Д. Цивиной ; примеч. Т. А. Бернштам, Т. В. Станюкович и К. В. Чистова. – М. : Наука. Главная редакция восточной литературы, 1991. – 511 с.
5. **Ковшова М. Л.** Семантика головного убора в культуре и языке. Костюмный код культуры / М. Л. Ковшова. – М. : Гнозис, 2015. – 368 с.
6. **Красных В. В.** Этнопсихоллингвистика и лингвокультурология : курс лекций. – М. : Гнозис, 2002. – 284 с.
7. **Краткий этимологический словарь русского языка** / под ред. чл.-кор. АН СССР С. Г. Бархударова. – Изд. 3-е, испр. и доп. – М. : Просвещение, 1975. – 543 с.
8. **Крук І.** Левы / І. Крук // Міфалогія беларусаў: Энцыкл. слоўн. /склад. І. Клімковіч, В. Аўтушка ; навук. рэд. Т. Валодзіна, С. Санько. – Мінск : Беларусь, 2011. – 607 с.
9. **Лепешаў І. Я.** Этымалагічны слоўнік фразеалагізмаў / І. Я. Лепешаў. – Мінск : БелЭн, 2004. – 448 с.

10. Ляшчынская В. А. Фразеалагічная эмацыянальная канцэптасфера беларусаў / В. А. Ляшчынская. – Мінск : РІВШ, 2012. – 246 с.
11. Ляшчынская В. А. Культурная канатацыя фразеалагізмаў з агульным значэннем ‘адзенне-абутак’ / В. А. Ляшчынская // Беларус. лінгвістыка. – 2015. – Вып. 74. – С. 19–29.
12. Телия В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / В. Н. Телия. – М. : Школа «Языки русской культуры», 1996. – 288 с. – С. 217.
13. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы : у 5-ці т. Т. 1: А–В. – Мінск : Гал. рэд. Беларус. Сав. Энцыклапедыі, 1977. – 608 с.
14. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы : у 5-ці т. Т. 2: Г–К. – Мінск : Гал. рэд. Беларус. Сав. Энцыклапедыі, 1978. – 768 с.
15. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы : у 5-ці т. Т. 4: П–Р. – Мінск : Гал. рэд. Беларус. Сав. Энцыклапедыі, 1980. – 768 с.
16. Янкоўскі Ф. М. Беларуская мова. – 3-е выд., дапрац. / Ф. М. Янкоўскі. – Мінск : Выш. школа, 1978. – 336 с.

References

1. Birikh, A. K. (2005), *Russian phraseology. Historical and etymological dictionary* [*Russkaja frazeologija. Istoriko-jetimologičeskij slovar'*], Moscow, 926 p.
2. Voloshinov, V. N. / Bahtin M. M. (1996), *A word in the life and a word in poetry. The issues of sociological poetics* [*Slovo v zhizni i slovo v poezii. K voprosam sociologičeskoj pojetiki*], Moscow, No 5 (1), pp. 60–87.
3. Duchyc, L. (2011), “Balota”. *The Belarusian Mythology: The Encyclopedic Dictionary*, [“Balota”. *Mifalogija belarusaŭ: Jencyklapedychny sloŭnik*], Minsk, pp. 39–40.
4. Zelenin, D. K. (1991), *The East Slavic ethnography* [*Vostochnoslavjanskaja jetnografija*], Moscow, 511 p.
5. Kovshova, M. L. (2015), *Semantics headdress in the culture and in the language. The code of the costume culture* [*Semantika golovnogo ubora v kul'ture i jazyke. Kostjumnyj kod kul'tury*], Moscow, 368 p.
6. Krasnykh, V. V. (2002), *The Ethnopsycholinguistics and cultural linguistics: lectures* [*Jetnopsiholingvistika i lingvokul'turologija: kurs lekcij*], Moscow, 284 p.
7. *The brief etymological dictionary of the Russian language* (1975), [*Kratkij jetimologičeskij slovar' russkogo jazyka*], Moscow, 543 p.
8. Kruk, I. (2011), “Left”. *The Belarusian Mythology: The Encyclopedic Dictionary* [“Levy”. *Mifalogija belarusaŭ: Jencyklapedychny sloŭnik*], Minsk, 607 p.
9. Lepeshau, I. Ja. (2004), *The Etymological dictionary of Phraseology* [*Jetymalogičny sloŭnik frazealogizmaŭ*], Minsk, 448 p.
10. Ljashchynskaja, V. A. (2015), *The cultural connotation of phraseology with a total value of 'clothes – shoes'* [*Kul'turnaja kanatacyja frazealogizmaŭ z agul'nym znachjennem 'adzenne-abutak'*], Minsk, No 74, pp. 19–29.
11. Ljashchynskaja, V. A. (2012), *The phraseological and emotional conceptsphere of Belarusians* [*Frazealogičnaja jemacyjanal'naja kancjeptasfera belarusaŭ*], Minsk, 246 p.
12. Teliya, V. N. (1996), *Russian phraseology. The semantic, pragmatic and lingvocultural aspects* [*Russkaja frazeologija. Semantičeskij, pragmatičeskij i lingvokul'turologičeskij aspekty*], Moscow, 288 p.
13. *The Explanatory Dictionary of Belarusian language: in 5-th v. Vol. 1* (1977), [*Tlumachal'ny sloŭnik belaruskaj movy: U 5-ci t. T. 1: A-V*], Minsk, 608 p.
14. *The Explanatory Dictionary of Belarusian language: in 5-th v. Vol. 2* (1978), [*Tlumachal'ny sloŭnik belaruskaj movy: U 5-ci t. T. 2: G-K*], Minsk, 768 p.
15. *The Explanatory Dictionary of Belarusian language: in 5-th v. Vol. 3* (1980), [*Tlumachal'ny sloŭnik belaruskaj movy: U 5-ci t. T. 4: P-R*], Minsk, 768 p.
16. Jankouski, F. M. (1978), *Belarusian language* [*Belaruskaja mova*], Minsk, 336 p.

Надійшла до редколегії 01.02.2017